

Boken Jägarnas Rike

Återförvildande av naturen

– fullständig intervju med Henrik Persson –

Rewilding Sweden

Henrik Persson är verksamhetschef på Rewilding Sweden. I boken Jägarnas Rike presenteras delar av denna intervju – här publiceras den i sin helhet.

Rewilding i Sverige

Henrik Persson börjar med att påpeka att begreppet rewilding på sina håll enbart har kommit att förknippas med återintroduktion av frånvarande stora djur, vars funktioner, alltså det arbete de utför, saknas i de ekosystem där de historiskt har levt. Detta anser han ger en ofullständig bild, eftersom rewilding även kan involvera andra organismer med viktiga ekosystemroller, så som växter och svampar, vars när- eller frånvaro har en stor betydelse för andra arter. Likaså kan återställandet av nyckelarters livsmiljöer också vara rewilding, eftersom det möjliggör funktioner som annars inte kunnat utföras. Återvätning av våtmarker, återförandet av stenblock i rensade vattendrag, eller så kallad veteranisering av träd är exempel på sådana "funktionsfrämjande" rewildingåtgärder. Det senare är en metod där man påför skador på träd i syfte att få dem att utveckla egenskaper som förknippas med ålder för att tillgodose livsmiljökrav för olika insekter, fåglar, svampar och lavar. Rewilding har med andra ord ingen artfokus berättar han, utan handlar i stället om att återinstallera eller förstärka undertryckta nyckelfunktioner som i sin tur kan sätta i gång naturliga processer, det vill säga dominoeffekter av andra funktioner och gensvar som får skadade ekosystem att självläka för att sedan finnas där för att upprätthålla det.

Därför faller naturvårdsinsatser som kräver återkommande underhåll oftast bort från verktygslådan (trots att sådana i vissa fall ändå kan vara nödvändiga). Persson menar att vi inte ska glömma att människan är en art bland alla andra, och givetvis har även vi rätt att skapa våra levnadsförutsättningar, men han tycker att sättet vi valt att göra detta det senaste seklet, eller egentligen ännu längre tillbaka, har lagt grunden till de planetära kriser vi nu står inför. Det viktigaste syftet med rewilding är därför att ge tillbaka utrymme till naturen så att denna, med sin komplexitet och naturliga funktion kan mildra eller till och med vända den negativa utvecklingen för klimatet och den biologiska mångfalden som i dag är ett faktum. Ett självförsörjande, motståndskraftigt och dynamiskt ekosystem rikt på biologisk mångfald, är dessutom bättre rustat att förse oss människor med de ekosystemtjänster vi är beroende av för vår överlevnad. Storskalig återförvildning görs dock inte genom att utesluta människan menar han, utan genom att inkludera oss som en del av naturen och att hitta sätt att leva av och med den på ett hållbart sätt.

Vägen till en vildare natur kan alltså se olika ut enligt honom, men som ett första steg behöver människan släppa på den kontroll vi ofta upplever att vi måste ha genom förvaltning och reglering av artkompositioner och populationsstorlekar. Det är också centralt att förstå att en arts lokala avsaknad oftast beror på landskapsfragmentering och ödeläggelse av tjänliga livsmiljöer. Storskaligt industriellt skogsbruk, rätning av vattendrag och påskyndad landavrinning genom dikning är exempel på faktorer som kraftigt snärjt av vår sista vildmark och dess invånare i små isolerade landskapsöar omgivna av biologisk och strukturell enfald, säger han. Alla nyckelarter kan mycket väl redan finnas närvarande i ett större område, men kraftigt reducerade i antal och därmed hindrade att utföra sina ekosystemfunktioner till följd av avskildhet och begränsat livsutrymme. I sådana fall är det sällan återutsättning av djur som kan bidra till ekosystemets återförvildning, utan i stället

Boken Jägarnas Rike

insatser som utvidgar och sammankopplar de existerande nyckelarternas livsmiljöer i syfte att ge populationerna möjlighet att växa sig starka av egen kraft, för att i slutändan ge dem möjlighet att på bred front utföra sina ekosystemroller. Den nordiska taigan uppe i Lappland där Rewilding Sweden har sina demonstrationsområden är ett exempel på en sådan region. Här finns naturliga skogar knappt kvar längre, här är våtmarkerna dikade och vattendrag rätade, här trängs den sista vilda naturen och dess vilda djur och natur på samma små ytor.

Anledningen till att rewilding kan te sig lite olika runt om i världen är alltså att det helt enkelt är olika bitar av miljonbitarspusslet (det vi kallar ekosystem) som fattas beroende på region, berättar Persson. Strategin med rewilding är emellertid den samma – att hjälpa ekosystemet att lägga de kvarvarande bitarna i pusslet själv. Man kan dela in ekologiskt inriktade rewildingsinsatser i en av tre kategorier:

- 1) Återförvildning genom att nyckelarter förstärks eller återutsätts (så kallad trophic rewilding).
- 2) Återförvildning genom passivitet (passive rewilding) där man lämnar ett ekosystem att låta det återförvilda sig själv.
- 3) Återförvildning genom understödjande rewilding där man med mänskliga ingrepp återställer skadad natur eller processer som inte kan repareras på andra sätt, med syftet att understödja nyckelarter genom att till exempel förse dem med nödvändiga livsmiljöer.

Det är också viktigt att inte bortse från att människan haft en avgörande roll för den biologiska mångfalden genom att vara en integrerad del av ekosystemet, framför allt i ett ungt landskap som det svenska. Persson tänker att det kanske också finns roller som människan haft historiskt som nu inte utförs och därför saknas i pusslet. När det gäller rewilding med djurfokus, har emellertid den tredje kategorin en tendens att glömmas bort i samtalet, menar han. Visst, landskapsrestaurering sker på många ställen nuförtiden, men en viktig del av syftet, att ge arterna en större spelplan att genomföra sitt jobb på, missas ofta i rewildingkommunikationen.

Passiv återförvildning kan ses som rewildingfilosofins verkliga essens och är ibland det enda som krävs, men denna föregås ofta av andra åtgärder. När visenter, vildhästar och annan betande "megafauna" återutsätts i Mellan- och Sydeuropa är syftet inte att glädja naturfotografer säger han skojsamt, utan att få tillbaka djurens betespåverkan på markvegetationen. Återintroduktion av betande djur kan därför klassas som en vegetations- eller skogsrestaureringsmetod och faller under den första kategorin. Att låta rovdjurspopulationer växa till sig brukar sällan innebära populationsförstärkning genom återutsättning utan faller ofta under kategori två, eftersom individantal i dag styrs av politik och mänsklig reglering.

Räddandet av hotade och rödlistade arter är viktigt av många anledningar enligt Persson, men det är inte att betrakta som rewilding om arterna inte har nyckelfunktioner som direkt eller indirekt (genom igångsättandet av processer) gynnar andra. Därutöver kan bevarande

Boken Jägarnas Rike

av hotade arter, likt konstgjord andning vid hjärtstopp, vara nödvändigt under tiden då hjärtfunktionen återställs, men sker inte detta underbyggande arbete riskerar insatserna leda till en återvändsgränd då arterna inte kan återhämta sig själv om människan släpper taget.

I norra Sveriges taigalandskap, likt överallt på vår jord, är denna bevarande hjärtfunktion nästan alltid ytterst kopplad till hydrologin – vattnets väg genom landskapet, vilket utgörs av den vattenmättnad som efterlämnas samt hastigheten med vilken vattnet rinner förbi. Den välkända naturrösten från TV, biologen Bo Landin, beskriver detta ypperligt i sitt sommarprat från 2023, tipsar Persson som säger att hydrologin styr vilka egenskaper en viss plats får. Hydrologin påverkar biogeokemin och vilka näringsämnen och mineraler som finns att tillgå, likaså fotosyntesnivåer och sedermera vilka livsformer som etableras, trivs och tillåts leva kvar – från växter och svampar till djur. Persson tänker på landskap som “vattenskap”, och vill därmed sudda ut gränserna för vad som traditionellt setts som vatten- respektive landåtgärder. I ett “vattenskap” kan metoder för att återförvilda ett vattendrag vara återställning av en närbelägen skog eftersom denna påverkar vilket vatten som leds till vattendraget likväl som mängden löv som tillförs på hösten då mattillgången för vattnets insektslarver sinar. En ökad översvämningsfrekvens till följd av tillförandet av stenblock till älvsfåran kan omvänt vara ett sätt att återställa en uttorkad sumpskog att återigen bli blöt och artrik. Rewildingstrategin där landskapet betraktas utifrån ett myller av interaktioner och synergier drivna av vattnets framfart, har potential att återskapa en mycket vildare natur som är mer kapabel att inhysa biologisk mångfald än den som råder på många platser i dag. Han frågar mig om jag visste att 70 procent av Europas bebyggelse och odlingslandskap ligger på före detta, numera torrlagda, flodslätter och jag svarar att jag inte visste det. Persson är övertygad om att det kan ha haft rejäl effekt på markvegetationen, livsmiljöer för djur, kolinbindning och översvämningsrisker i tätorter och tror att rewildinginitiativ även på sydligare breddgrader behöver börja prata om hydrologi och vattenskap.

Utöver pågående fleråriga initiativ där rensade och rätade vattendrag återställs i Västerbotten och Norrbotten, driver Rewilding Sweden i dag även en rad skogsåterställningar med syftet att återskapa en blågrön korridor längst två älvdalar, utbildningsprojekt och lokala samarbeten. Därutöver har de även varit delaktiga i ett antal återintroduktioner av djur. Med stöd från sin europeiska moderorganisation har organisationen nyligen finansierat återutsättning av atlantstör i Göta älv och i samarbete med ett nätbolag planerar man att hjälpa den rödlistade berguven som far illa när den kommer i kontakt med jordade elstolpar. Enligt forskning utgör eldöd vid elstolpar och kraftledningar 39 procent av den totala kända dödligheten för berguven i Sverige och faran finns även för kungsörnen och andra fåglar med stora vingspann. Rewilding Sweden har även finansierat återutsättning av öring i återställda vattendrag och planerar att göra detsamma med andra nyckelarter så som flodpärlmussla, mark- och hänglav. De senare har stor betydelse som vinterföda för samernas renar, vilka genom sitt barmarksbete är en viktig nyckelart för biologisk mångfald i norr, men först krävs det att taigaskogarna återställs. Persson hänvisar till forskning som påvisat att marklaven till följd av skogsbruket sett en 71-procentig minskning på bara 60 år, vilket gjort att renarna

Boken Jägarnas Rike

numera inte längre kan överleva vintrarna utan stödutfodring och lastbilstransporter. Därför lägger Rewilding Sweden stor fokus på att återskapa skogliga förhållanden längst renarnas vandringsled och arbetet utförs i ett samarbete med ett antal samebyar vars renbetesmarker ligger i Västerbotten. Värdet av naturliga skogar är inte exklusivt för renen som art, utan gynnar hela skogens biologi – från fåglar, insekter och svampar till gnagare, älgar och rovdjur, påpekar han.

Förekomst av just rovdjur brukar ofta beskrivas som ett gissel för rennäringen, och det är något vi som arbetar med rewilding är medvetna om och inte kan blunda för, säger Persson. Men problemet är inte svart eller vitt utan betydligt mer flerskiktat än vad det ofta framställs. Enligt honom måste frågan mötas med förståelse och konstruktiva lösningar i stället för med konfrontation. Samer är ett naturfolk som levt i samklang med naturen och de vilda ekosystemens förutsättningar under årtusenden, men i takt med att det vilda skogslandet förstörts som renbetesmarker, till följd av industriellt skogsbruk, gruvetablering, utbyggnad av vattenkraft och av vindkraft har deras verklighet blivit allt annat än lätt. Detta har skett samtidigt som de människouppkomna klimatförändringarna skruvat åt situationen ytterligare. Till exempel genom att renens vandringleder över de stora älvarna nuförtiden äventyras då dessa inte längre fryser på som förr, eller genom att deras huvudföda under vintern, marklaven, görs otillgänglig under flera lager skare (tinad snö som frusit till is) till följd av dramatiska temperaturpendlingar. Allt detta gör att situationen redan är väldigt svår för renskötarna innan rovdjurens påverkan ens vägts in, berättar han.

För den samlade problembilden, där bågaren redan är full upp till kanten med komplikationer, blir varje renförlust därför en stor grej för dessa småföretagare som inte sällan jobbar sju dagar i veckan för att få sista raden vid årets slut att inte visa negativt. Lägg därtill att statens ersättningar för renförluster, till skillnad från andra boskap, inte höjts sedan 1995, och att styrande makter har en fläckad historia av diskriminering, utanförskap och bortprioritering av samerna som sträcker sig sekler tillbaka och som enligt många finns kvar än idag – främst genom den pågående industrialiseringen av Norrland. För Persson och Rewilding Sweden är vägen framåt för storskalig återförvildning i alla lägen en nära samverkan med sakägarna, och i landskapen där de är aktiva är renägarna en av de största och viktigaste grupperna. Därför måste vi förhålla oss till deras verklighet med allt vi gör, säger han, och tillägger att hans organisations mål med att återförvilda naturen 99 av 100 gånger överensstämmer med renägarnas. Vi ser oftast precis samma problem och samma naturbaserade lösningar, säger han. På ett liknande sätt är rewildingframgångar också beroende av att inte hamna i konflikt med andra grupper, så som markägarna och skogsbruket. Oavsett vad vi tycker i frågor så väljer vi att inte lägga vår tid på att bråka och klaga, det jobbet får andra sköta, skrattar han. I stället försöker vi samtala med folk på marken, hitta konstruktiva lösningar, och vägar för att skapa förändring av attityder inifrån med de goda exemplens makt. Att se på skogarnas och landskapets roll för alla naturens invånare och prata om att expandera livsutrymmet för hela naturens kretslopp, så att allt och alla slipper trängas på samma små isolerade landskapsöar, är exempel på konstruktiva dialoger, menar Persson. Som ett första steg i samarbetet med skogsbruket är planen att

Boken Jägarnas Rike

föreslå skapandet av sammanhängande renbeteskorridorer genom att återställa specifika sektioner som renskötarna pekat ut. En expansion därifrån skulle kunna vara att även diskutera återställandet av utdikade myrar, vilket sannolikt är en bra plats att börja på då dessa har mindre värde för de vinstpressade skogsbolagen.

Tillvägagångssättet med att angripa återförvildning från ett inkluderande underifrånperspektiv har visat sig vara mycket framgångsrikt för Rewilding Swedens systerorganisationer över hela Europa. Det finns mycket inspiration att hämta från andra länders framgångssagor kopplat till en växande ekoturismsektor inom de återförvildade områdena, poängterar Persson som berättar att hans organisation i Sverige sneglar på till exempel hyddor för viltskådning, och att det i landet finns oändligt många små övergivna fäbodan och hölador som i stället för att förfalla skulle kunna bli till sådana. Då räddar man ju en del av vårt kulturarv i samma sväng, uttrycker Persson som vet att det finns en stark jaktkultur här uppe och genom att jägare ser fördelen med återställda skogar och levnadsutrymme för de vilda djuren, tror han att det kommer finnas plats för alla intressen. Han tror också att markägare kommer tänka om när efterfrågan på en vildare skog märks, så som den gjort på flera platser runtom Europa.

Visionen är en framtid där naturens egna processer i högre grad formar landskapen, bidrar till hälsa, mat, ren luft och rent vatten, säger Persson, som vill att våra barn och barnbarn, precis som våra förfäder, ska kunna förundras över storslagna vildmarker och känna samhörighet med naturen. Därför ser hans organisation det som vårt gemensamma ansvar att betrakta naturen som ett arv – något vi är skyldiga att överlämna till nästkommande generationer i bästa möjliga skick. Rewilding måste erbjuda möjligheter, lösningar, hopp och framtidstro för människor, inte tvärtom, avslutar Henrik Persson vårt samtal med och jag kan inte annat än hålla med honom om det hoppfulla budskapet.